

СТАНОВИЩЕ

От доц. д-р Жена Йорданова Жекова
Регионален исторически музей – Шумен

За дисертационния труд на Радостина Георгиева Благоева на тема
*Следстоличният некропол на територията на Големия царски дворец във
Велики Преслав (XI – XIV век)*

За присъждане на образователна и научна степен „доктор“ по професионално направление

2.2. История и археология (Археология – Средновековна българска археология)

Шуменски университет „Еп. Константин Преславски“

Факултет „Хуманитарни науки“

Катедра „История и археология“

I. Данни за дисертацията

Дисертационният труд се състои от увод, три глави, заключение, списък с използваната литература, каталог на гробовете и гробните съоръжения, каталог на гробните дарове и инвентар и приложение, с общ обем от 306 страници.

Избраната тема е дисертабилна и е свързана с историята на Велики Преслав – столичен център на средновековна България, който се проучва повече от сто години, но както се оказва при по-задълбочено изследване, все още с недостатъчно добре изяснени моменти във вековната му история. С оглед на натрупания през годините сериозен изворов материал, се прави опит за цялостно разглеждане на следстоличните погребения и погребални структури от XI – XIV в. Към този момент в българската историография липсва обобщаващ труд, който да обедини основните характеристики на разкритите гробни съоръжения, инвентар, топографски и статистически данни за следстоличния некропол, разкрит във и около архитектурните ансамбли на Велики Преслав. Именно тази неяснота провокира докторанта Радостина Благоева към цялостно проучване на всички следстолични гробни вкопавания от периода X – XIV в., регистрирани на територията на т.н. Голям царски дворец. Обект на нейното изследване е всеки един отделен гроб или гробно съоръжение, с неговото специфично вкопаване, местоположение, приложена погребална практика и вложен инвентар. Така основната цел, която Благоева си поставя още в началото на своята дисертация, е изследването, типологизирането и каталогизирането на некропола от края на XI – XIV в., развил се на територията на Големия царски дворец във Велики Преслав.

Уводът традиционно запознава с целите и задачите, които си поставя докторантът, като се акцентира и на актуалността на темата на дисертацията. Направен е задължителният кратък

преглед на проучванията по темата, но лично за мен той наистина е прекалено „кратък“. Тъй като това е специфично изследване, то въвеждането на терминологична рамка, мисля, е пожелателно. Би могло да бъдат обяснени основните термини, с които се оперира в хода на писане, както и методите на работа на докторанта.

За да се открие характерът на изследването, в *Първа глава* е извършен кратък преглед на историята на града от възникването до неговата гибел в края на XIV в. С посочените извори и основни изследвания по темата, е проследена накратко и историята на проучванията във Велики Преслав, както и топографията на разкритите некрополи. Изследването на такъв голям проблем, какъвто е следстоличният некропол на втория държавен център на средновековна България, изисква едно доста по-пълно разглеждане на неговата история, особено периода на Второто царство, който е и хронологическата рамка на доктората. Изясняването на историята на града след XII в., което, осъзнавам, е трудна задача за всеки специалист, работещ във Велики Преслав, би спомогнало за доказване на социалния статус както на жителите на този средновековен град, така и на погребаните в некрополите – обект на настоящото изследване.

Втора глава е отредена вече за самия следстоличен некропол на територията на Големия царски дворец. Извършена е класификация на гробните съоръжения, като се акцентира на погребалните особености – положение на скелета, обреди, ритуали, дарове и гробен инвентар. Докторантът отчита трудностите, които съпътстват процеса на проучване, произтичащи от липсата на повече публикации по темата, а също и ограничения достъп до документацията на другите екипи, работещи във Велики Преслав. Обърнато е внимание на традиционните схващания за гроба като „втори дом“, но мисля, че тази чисто философско-идеологическа норма, която правилно е изложена като част от текста, би могла да се доразвие и разшири с повече примери и теоретична част.

В главата обстойно са обяснени отделните практики и ритуали, регистрирани в гробовете от некропола, като се акцентира на разликата между гробен дар и инвентар. Извършен е анализ на документирания гробен инвентар, включващ копчета, обеци, наушници, игли за коса, прочелници, пръстени, гривни, нагръдни кръстове, монети.

След извършения анализ на погребенията от некропола следва *Трета глава*, в която съвсем логично е направен опит за цялостна характеристика на преславския следстоличен некропол на територията на Големия царски дворец – една изключително трудна и, както става ясно, не лека задача. Първо, поради липсата на изворова база, която да потвърди и подреди в хронологичен порядък събитията от живота на този значим градски център с всичките му възходи и сътресения, и второ, поради недостатъчното и частично публикуване на резултатите от провежданите ежегодни археологически разкопки в Преслав. Лично за мен, най-важната задача на докторанта в тази разработка е, въз основа на извършения анализ на гробовете от некропола да се достигне до изводи и заключения относно социалния статут на населението

обитавало Велики Преслав в епохата на Второто българско царство. Променя ли се социалният състав на населението през XII, XIII и XIV в., каква част от погребаните могат да бъдат отнесени към преславския елит – въпроси, чиито отговори биха допринесли за изясняване на все още белите петна в историята на този български средновековен център.

В *Заключението* докторантът в резюмиран вид „отчита“ своята работа, поставена в *Увода* като цели и задачи. Извършена е типология на гробните съоръжения и вкопавания. Акцент, разбира се, е погребалният обряд и съпровождащите го ритуали, гробен инвентар и дарове. Извършената статистика сочи, че 55% от погребаните са възрастни индивиди, което насочва докторанта към извода, че става въпрос за „редови градски гробищен комплекс“ (с. 129). Както става ясно от написаното от самия докторант, все още не разполагаме с повече данни за останалите части от градската територия, най-вече поради непубликувани данни от страна на работещите там екипи. Едва след пълната публикация на техните резултати, биха могли да бъдат изказани по-смели и категорични заключения за цялостния облик на Велики Преслав. Смутена съм от факта, че никъде в текста не е отдадена нужната почит към покойната колежка Тонка Михайлова, чиито резултати са използвани в настоящия докторат, още повече, че двете с докторант Радостина Благоева работеха и дълго време заедно.

В таблична форма са описани всички публикувани гробове и гробни вкопавания от разглеждания период, които докторантът е успял да систематизира. Следва каталог на гробовете от двата некропола – от югозападния дворецов комплекс и пред Южната порта, в чието проучване участие през годините е взела и Радостина Благоева. В това въсъщност се състои основният ѝ принос – пълно проучване и каталогизиране на този гробничен комплекс. Но за моя изненада, никъде в приложенията не открих планове на всички проучени лично от докторанта гробове – задължително изискване за проучването на този род паметници. Именно тук би била силата на тази дисертация – план на всеки гроб с наличния инвентар и ситуация на намиране.

II. Научни приноси

В автосправката за приноси на своето изследване, Радостина Благоева правилно е открила моментите, които са приносни – те обобщават и поставят нейната разработка на високо научно ниво. Според мен всички те са правдоподобни и коректно посочени. Трябва да бъдат открити няколко. Това е първото обнародване на следстоличен некропол на територията на Велики Преслав. Особено важен е акцентът, че става въпрос за следстоличния период на този град, който традиционно се разглежда предимно в неговия столичен период. В последните години бяха публикувани няколко изследвания, които безапелационно доказаха значимостта и ролята му в епохата на Второто българско царство. Систематизирани са и каталогизирани

гробовете от некропола заедно с техния инвентар, което е от голяма помощ за всеки бъдещ проучвател по темата.

III. Бележки и препоръки

За мен една от най-силните страни в дисертацията на Радостина Благоева е каталогизирането, подреждането и анализът на гробовете от некропола, възникнал върху Големия царски дворец във Велики Преслав през периода XI – XIV в. Темата е съсредоточена върху един проблем, който е проучен според възможностите на докторанта. Изследването има както положителни, така и отрицателни страни, което е напълно нормално за такъв род проучване.

Като специалист, работещ повече от 20 години с монетните и сфрагистичните паметници от Велики Преслав, а и проучващ историята на града в следстоличния период, си позволявам да направя някои бележки, които в никакъв случай не поставят под съмнение работата на докторанта.

1. Липсват каквито и да е паралели между некропола, обект на настоящата дисертация, и други проучени и вече публикувани некрополи от средновековни градски центрове, като например тези от: Ловеч, Червен, Шумен, Калиакра, Търново и т.н. На практика липсва сравнителен анализ, който би открил разглеждания тук некропол.

2. Развитието на археологията в последните години и все по-масовото навлизане на интердисциплинарни изследвания, позволява един нов поглед към погребаните в изследвания некропол. Изненадана съм, че липсва антропологичен анализ на костния материал (с изключение на гроб № 303) и че разпределението по групи на индивидите е правено по преценка на проучвателя, а не на специалист антрополог. Антропологичното изследване би дало по-точна информация за начините на хранене, живот и социален статус на живелите и съответно погребани в този т.н. „Град на мъртвите“.

3. Особено важен е извършения детайлен анализ на инвентара намерен в гробовете: процентното съотношение на копчета, гривни, обеци и т.н. Лично за мен беше изненада големият процент монети, открити тук – трети по обем след копчетата и обеците. За мен възниква въпросът: същата ли е картината и в другите средновековни некрополи от това време, тази статистика дава ли някаква по-точна представа за социалния статус на погребаните и обдарени в откъдното, конкретно с тези вещи и накити.

5. На стр. 106 се посочва от докторанта, че „цар Мичо Асен сече собствени монети, византийски имитации“. Монетите, които Мичо Асен отсича със своето име и титлата цар са оригинални български издания, които нямат към момента на продуциране аналог нито във Византия, нито в Европа. Именно изобразените върху тях инсигнии – лилията и мощния кръст, свидетелстват за неговата независимост и са символ на легитимността на управлението му.

6. Разбира се има неточности и от техническо естество, които на пръв поглед са маловажни, но следва да бъдат отстранени в бъдещите публикации. Като например: след мерни единици (в случая след мярката за дължина *метър*), не се поставя точка; използването на прави, вместо кръгли скоби; пропуски в литературата (липса на цитирани страници, година на издаване и др.).

IV. Заключение

Независимо от отправените бележки и препоръки, представеният ми за становище ръкопис представлява една сполучливо разработена дисертация с приносни моменти, свързани с първото цялостно публикуване на един от следстоличните некрополи на Велики Преслав.

Всичко това ми дава основание да заключа, че са налице необходимите научни обстоятелства, на Радостина Георгиева Благоева да ѝ бъде присъдена образователната и научна степен „доктор“.

21.09. 2021 г.

Град Шумен

доц. д-р Женья Йорданова Жекова

Област на висше образование 2. Хуманитарни науки,
професионално направление 2.2. История и археология,
научна специалност: Археология
(Нумизматика)